

Хохліна О.П. Соціально-психологічна адаптованість підлітків, схильних до девіантної поведінки / Трейтяк М.В., Хохліна О.П. // Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції «Авіаційна та екстремальна психологія у контексті технологічних досягнень», 23-24 квітня 2019 року, НАУ, Київ

Марина Трейтяк

студентка

Національний авіаційний університет

м. Київ (Україна)

Олена Хохліна

докт. психол. наук, професор

Національний авіаційний університет

м. Київ (Україна)

E-mail: erkhokh@nau.edu.ua

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТОВАНІСТЬ ПІДЛІТКІВ, СХИЛЬНИХ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Нестійкий та напружений соціально-економічний стан розвитку нашої держави зумовлює виникнення різноманітних відхилень у поведінці та особистісному становленні підростаючого покоління. У сучасному суспільстві масово поширюються форми соціальних відхилень, відбувається криміналізація соціального середовища, послаблюється контроль моральних норм у суспільних відносинах. Така ситуація зумовлює необхідність пошуку шляхів якомога ранньої профілактики девіантної поведінки підростаючого покоління, передусім дітей підліткового віку. Віковою особливістю розвитку підлітка є відчуття дорослості, прагнення здобути автономію, поводити себе як дорослий, за умов відсутності ще усталених соціально значущих і прийнятих способів самоствердження та поведінки, інколи непорозуміння з найближчим оточенням. Все це є підґрунтям для виникнення у його поведінці девіацій. Враховуючи зорієнтованість підлітка на соціальну групу собі подібних, можливою детермінантою усунення у нього проявів девіантної поведінки є адаптованість

дитини до соціальної групи, що є носієм соціально-значущих цінностей.

Водночас досліджень, у яких вивченню підлягала б схильність підлітків до девіантної поведінки у зв'язку з їхньою соціально-психологічною адаптованістю у контексті проблеми профілактики девіантної поведінки школярів, де б наводилися конкретні емпіричні дані з цього питання, нами не виявлено. Це й зумовило необхідність проведення нами спеціального теоретико-емпіричного дослідження, метою якого було виявити наявність особливостей соціально-психологічної адаптованості у підлітків, схильних до девіантної поведінки.

На теоретичному етапі вивчення праць Н.Дж. Смелзера, Е. Дюркгейма, Р. Мертона, С.Г. Шацького, В.Д. Менделевича, Л.С. Виготського показало, що девіантна поведінка— це поведінка, яка проявляється як відхилення від загальноприйнятих соціальних та культурних стереотипів та яка завдає шкоди оточуючим, або спрямована своїм деструктивним потенціалом проти самої особистості. Девіантна поведінка характеризується як негативне явище, оскільки завдає шкоди оточуючим, порушує сприятливий особистісний розвиток індивіда та успішне функціонування особистості у суспільстві. Підлітки, в силу своїх вікових особливостей та ще несформованих стійких цінностей та норм поведінки, належать до вразливої у плані можливостей виникнення девіантної поведінки, вікової категорії осіб. Девіантна поведінка за несприятливих умов може перерости у стійкий антисоціальний тип поведінки.

Найважливішими детермінантами виникнення девіантної поведінки є соціальні і психологічні. У підлітка пошук власного місця у суспільстві здійснюється у процесі взаємодії з однолітками. Референтна група впливає на процес вибору ним форм поведінки і виступає в якості джерела засвоєння норм, соціальних установок і ціннісних орієнтацій. Якщо ж особливостями малої соціальної групи є протистояння норм та цінностям суспільства, це стане передумовою дезадапції особистості.

Вивчення праць І.М. Матющенко, А.А. Налчаджяна, А.В. Петровського, О.А. Урбанович, О.П. Хохліної, М.Г. Ярошевського та ін. показало, що адаптація визначається як

приспосовування людини до динамічних вимог середовища без конфлікту з ним та без відчуття внутрішнього дискомфорту. Її значущим видом є соціально-психологічна адаптація - досягнення динамічної рівноваги людиною, що входить у нове соціальне середовище, тобто процес пристосування, вживання, входження у колектив, засвоєння його норм та цінностей, і навпаки – пристосування соціальної групи до особи. Соціально-психологічна адаптованість – це результат пристосування особистості та соціального середовища, при якому забезпечується ефективність діяльності, розвиток колективу і особистісне зростання, тобто самоствердження та самоактуалізація особистості, та ін.

На емпіричному етапі дослідження для вивчення девіантної поведінки використовувались: методика визначення схильності до девіантної поведінки А.Н. Орел, методика «Особистісна агресивність та конфліктність» Е.П. Ільїна, П.А. Ковальова; для вивчення соціально-психологічної адаптації – методика К. Роджерса і Р. Даймонда, а також тест «Самооцінка психологічної адаптивності» Н.П. Фетіскіна, В.В. Козлова та Г.М. Мануйлова.

В результаті проведеного емпіричного дослідження виявлено наступне.

1. Майже половина дітей підліткового віку мають схильність до девіантної поведінки. Вивчення соціально-психологічної адаптованості показало, що більшість підлітків, схильних до девіантної поведінки, мають низький рівень загальної адаптованості та низький рівень адаптованості за показниками адаптивності, емоційного комфорту, інтернальності, прийняття інших. В той час як більшість підлітків, не схильних до девіантної поведінки, мають високий рівень загальної адаптованості та адаптованості за показниками адаптивності, інтернальності, емоційного комфорту, та адаптованість на середньому рівні за шкалами прийняття інших, прагнення до домінування, самоприйняття та ескапізму.

2. Визначення статистичної значущості отриманих даних школярів, схильних та не схильних до девіантної поведінки, дозволило визначити найсуттєвіші показники такої схильності

для підлітків та особливості соціально-психологічної адаптованості підлітків, схильних до девіантної поведінки.

Так, значущими показниками для схильності до девіантної поведінки у підлітків є високий рівень подолання норм та правил, адиктивна, саморуйнівна та делінквентна поведінка, агресія та насилля, високий рівень запальності, безкомпромісності, мстивості, нетерпимості до інших, підозрливості та конфліктності. Особливостями ж соціально-психологічної адаптованості дітей з відхиленнями у поведінці виявлено низький рівень адаптованості за показниками: самоприйняття, адаптація, емоційний комфорт, інтернальний локус контролю, високий рівень ескапізму та низький рівень такого виду адаптованості в цілому.

3. Отримання даних щодо наявності особливостей соціально-психологічної адаптованості у підлітків, схильних до девіантної поведінки, порівняно з тими, хто її не має, є підставою для визначення напряму профілактичної роботи зі школярами з метою попередження у них проявів асоціальної поведінки, зниження серед молоді можливих правопорушень та ін., а саме – сприяння у їхній успішній соціально-психологічній адаптації до референтної соціальної групи – класу, спортивної команди, гуртка тощо з урахуванням найбільш вразливих ділянок (складових, показників) цього процесу, виявлених нашим дослідженням.

4. Попередженню проявів девіантної поведінки у підлітка слугуватиме комплекс заходів педагогічного та соціально-психологічного характеру, спрямованих на підвищення рівня його соціально-психологічної адаптивності та формування оптимальних форм комунікації з оточуючими. Ефективність профілактичних заходів забезпечується спрямованістю на усунення джерел дискомфорту як у самому підлітку, так і в соціальному середовищі; навчанням підлітка новим навичкам вирішення проблем та досягнення цілей; нівелюванням негативного впливу несприятливих для формування особистості підлітка факторів та умов; формуванням навичок і способів взаємодії з оточуючими; закріпленням здобутого підлітком досвіду у зазначеному плані. Найефективнішими в такій роботі є методи психологічної інтервенції, метод гри, арт-терапії та

тренінгу; створення сприятливих умов засвоєння та закріплення досвіду соціально значущої поведінки.